

PROLEGOMENE LA UN BESTIAR MITOLOGIC AL BASMULUI FANTASTIC ROMÂNESC. (III) ȘARPELE

COSTEL CIOANCĂ*

Parcă nici un alt animal nu surprinde mai bine, atât la nivel ontologic, cât și imagologic, pulsuniile primare, instinctuale ale *vieții* precum o face *șarpele*. Iar memoria colectiv-ancestrală a acestor pulsuni/instincte primare, bogat material de referință pentru ancilele teologale, este, la o simplă parcurgere a unor texte vechi, nu doar bogată, ci și contradictorie, nu doar descărnată de interioritatea dintâi, pur simbolică, ci și tulburătoare. Ori încă seducătoare: între 1889-1891, era publicată la Londra, de către Hargrave Jennings, o carte intitulată pur și simplu *Ophiolatrea*, care făcea furori prin conținutul ei. De altfel, încă de pe copertă, se anunța direcția de evoluție a textului propriu-zis, autorul punând pe coperta respectivă o gravură în care un șarpe încolăcea crucea de pe dealul Golgotei, sub ea fiind scris *Serpent on the Cross, from Alchemical Hieroglyphics by Nicholas Flammel, 1624...* Motiv pentru care am ales să vorbesc, în rândurile următoare și în continuarea creionării unui bestiar mitologic al basmului fantastic românesc¹, tocmai despre acest „animal al contradicțiilor”. Cândva cu o autonomie proprie la nivelul mitologiilor clasice, dar și cu o oarecare supremație psihologică asupra imaginației „enoriașilor”, acest animal a fost treptat și grație unor noi ideologii teologale, izolat, anatemizat, vânat. Eflorescența din anumite epoci istorice, în care șarpele are rol cosmogonic², începe

* Coordonator cultural-științific, dr., Academia Română, Muzeul de Artă Veche Apuseană, București; e-mail: kishinn@gmail.com.

¹ Prezentul studiu face parte dintr-o serie ceva mai consistentă de mitanalize aplicate animalelor cu o prezență și importanță semnificativă la nivelul epicului fantast. Unele sunt deja apărute (cel despre urs – Costel Cioancă, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc.(I) Ursul*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 30, 2016, pp. 298-316), altele în curs de apariție (Costel Cioancă, *Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc.(II) Cerbul*, în „Acta Mvsei Porolisenssis”, XXXVIII, Zalău, 2016), altele în curs de redactare (cele despre *lup, taur, cal* etc.). Cu o întindere mult mai mare, studiul este segmentat în vederea publicării în două părți: prima este rezervată prezentării cadrului imagologic general (cuprinzând dosarul mitologic, respectiv cel etnologic), în partea secundă studiul ocupându-se doar de prezența acestui animal al bestiarului mitologic la nivelul basmului fantastic românesc, plus concluziile.

² Romulus Vulcănescu amintea, în *Mitologie română* (București, Editura Academiei R.S.R., 1987, pp. 245-247) două legende despre preexistența unui „șarpe precosmic și cosmic”, cu rol major/hotărâtor la nivelul *creației*.

să se dilueze, să se disipe după apariția creștinismului, credințele vechi despre șarpe făcându-le loc altora noi, departe de greutatea ontologică din *illo tempore*. Totuși, căutând (orbește sau inițiat) teme, motive, subiecte care să poată reprezenta, etic-normativ de cele mai multe ori!, anumite defecte uman-caracteriologice sau nevoi escatologice, au existat, de-a lungul timpului, o serie de scriitori și artiști care au ales să încrîpșeze sau dimpotrivă, să decrîpșeze simbolistica complexă a șarpelui în operele lor. Sunt de amintit aici faimoase opere sculpturale sau decorative ale antichității, evului mediu și perioadei moderne³, opere literare⁴ și, mai nou, filme.⁵

Mi-aș dori ca mitanaliza aplicată acestui animal fabulos al bestiarului mitologic să fie una precisă și meticuloasă. Chiar dacă tensiunile psihologice interioare vehiculate de anumite mituri cu șarpele ca animal central, ori separațiile imagologice ale subiectului abordat nu sunt deloc uniforme, exacte sau verosimile,

³ Pentru sculptură antică și arte decorative ale evului mediu: *Apollo din Cyrene*, aflată la British Museum, Londra; celebrul grup *statuar Laokoon și fiii săi, Antiphane și Thymbraeus*, atribuită (de către Boardman, J., ed., *The Oxford History of Classical Art*, Oxford University Press, 1993, pp. 199), unui sculptor grec din Rhodos (Agesander, Athenodoros sau Polydorus); *Adam și Eva*, faimoasa ilustrație de manuscris, datată 950-955, care ilustrează *Apocalipsa Lui Beatus de Liébana*, manuscris aflat actualmente la Real Biblioteca de San Lorenzo; *Adam și Eva*, vitraliu de secol XII, aflat în catedrala Saint-Julien, Le Mans, Franța etc. Pentru pictura antică și modernă: *Carul cu șerpi al Medeei* (pictură pe un vas de tip krater de secol IV î.e.n., Cleveland Museum of Art); *Apollo și Python* (pictură pe un vas de tip lekythos, secolul VI î.e.n., Musée du Louvre); *Iason și Șarpele* (pictură pe un vas tip kylix, secolul V î.e.n., Gregorian Etruscan Museum, Vatican Museums); *Peisaj cu un bărbat ucigând un șarpe* (N. Poussin); *Cleopatra și șarpele* (Alessandro Varotari, zis Il Padovanino); *Adam și Eva*, datat 1533, operă a lui Lucas Cranach cel Bătrân; *Laokoon*, pictura lui El Greco, aflată la National Gallery, Washington; *Adam și Eva* a lui P.P. Rubens (datat 1628-1629), Museo del Prado, tot în acest muzeu și cu aceeași temă biblică a căderii din rai având opere și Tizian, A. Dürer etc.

⁴ Din multitudinea de exemple, m-am oprit doar asupra operelor literare care, prin greutatea simbolurilor aduse în prim-plan, mi s-a părut că pot avea importanță în demersul meu scriptic: *Șarpe și cercel* a lui Hitomi Kanehara (o adolescentă frumoasă și plictisită întâlnește într-un bar un bărbat cu limba despicată ca la șarpe, care-i intermediază accesul într-o lume a tatuajelor încărcate simbolic...); *Cronicile familiei Kane (3) Umbra șarpelui*, de Rick Riordan (în doar 3 zile se va dezlănțui apocalipsa și lumea oamenilor va fi stăpânită de întuneric și de șarpele râului...); *Șarpele de lumină* (de Drunvalo Melchizedek), o carte de ezoterism despre ridicarea energiei feminine în perioada 1949-2013; *Șarpele cu pene* a lui D. H. Lawrence (o văduvă irlandeză, ajunsă în Mexic, trebuie să renunțe la limitările educației de tip occidental, pentru a putea intra într-o mișcare revoluționar-spirituală construită în jurul celebrului zeu înaripat și precreștin al Mexicului, Quetzalcoatl...); *Șarpele* lui M. Eliade (nuvela fantastică în care Andronic, un simbol al bărbăției, practică un ritual de magie erotică, chemând reptile pentru a-i îndeplini poruncile, femeile din juru-i fiind tulburate și cucerite de această abilitate...), *Calea șarpelui*, extraordinarul poem al lui Gellu Naum; V. Voiculescu ne-a lăsat *Șarpele Aliodor*; poemul *Șarpele* (vol. *Destin*, 1933) etc.

⁵*The serpent* (1916, regia Roul Walsh); *Python* (2000, regia Richard Clabaugh; *Python 2*, 2002, regia L.A. McConnell) – un piton uriaș, modificat genetic pentru a fi folosit în lupta contra guerilelor din America Centrală, scapă de sub control și va ucide tot ce întâlnește...; *Anaconda* (1, 1997, regia Luis Llosa, *Anaconda 4: Trail of Blood* – 2009, regia Don E Faunt LeRoy) – despre teroarea provocată de un șarpe uriaș și obsesia unui om de a-l prinde...; *Șarpele* (ecranizare după nuvela lui M. Eliade, 1996, regia Viorel Sergovici); *Semnul Șarpelui* (1981, regia Mircea Veroiu); *The Sorcerer and The White Snake* (2011, regia Siu-Tung Ching), film care readuce în prim-plan vechea legendă chinezească a Șarpelui Alb (un tânăr medic, Xu Xian, este scăpat de la înec de către un șarpe bătrân de 1000 de ani, Susu. După cel îl va scăpa de la înec, se vor căsători, dar, echilibrul lumii lor este fragil pentru că un muritor se căsătorește cu un spirit...) etc.

contextele sociale și ideologic-imagologice, în care apare de-a lungul timpului șarpele, obligă cercetătorul aplecat asupra unui atare subiect la o anumită formulă de abordare.⁶

Personal, am încercat să descopăr, izolez și analizez conceptele fundamentale ale gândirii arhaice (de tip folcloric) care sunt încryptate în epicul de basm fantastic. Fără a fi refractare sau încremenite în tipare imuabile, situațiile decelate la nivelul basmului fantastic românesc dau, prin preluarea și/sau perpetuarea unor miteme clasice, specificitate, coerență și greutate ontologică viziunii de tip folcloric.⁷ Dar rezistența și prezența la nivelul etosului mitofolcloric a unor „reprezentări, mituri și rituri de mare adâncime”, pentru a pasișa formula consacrată de M. Eliade⁸, mutațiile, schimbarea și/sau restructurarea funcțiilor jucate ritual și social de acest animal în planul conștiinței reclamă o trecere în revistă, fie cât de succintă, a traiectului imagologic, deloc linear, jucat de către șarpe în cadrul diferitelor sisteme de credințe. Prin urmare, mi s-a părut firesc să încerc o abordare hermeneutică, cumulativ-obiectivă întru determinarea profilului mitic al acestui animal. Ca atare, cum nu dispun de suficient spațiu și cum subiectul cercetării mele vizează doar zona imaginarului de basm fantastic românesc și doar șarpele⁹, voi creiona principalele conținuturi ale dosarului mitologic al acestui animal, apoi voi trece în revistă, exact ca și în precedentele studii, dosarul

⁶ Aici este de amintit volumul publicat (la București, Editura Paideia, 1997) de Marianne Mesnil și Assia Popova sub numele relevant – *Etnologul, între șarpe și balaur. Eseuri de mitologie balcanică*, autoarele încercând să surprindă o fenomenologie generală a imaginarului care viza acest animal fabulos în mitologia zonei geografice abordate.

⁷ Dintre numeroasele studii de gen, aș aminti aici: Gillian Bennett, *Bosom Serpent and Alimentary Amphibians. A Language for Sickness*, în vol. *Illness and Healing Alternatives in Western Europe* (edited by Marijke Gijswit-Hofstra, Hilary Marland and H. de Waardt), London-New York, Routledge, 1997, pp. 224-242; Jan Bonderson, *The Bosom Serpent*, în „Journal of the Royal Society of Medicine”, 91, 1998, pp. 442-447; Giovanni Pizza, *Il serpente in corpo. Una nota etnografica*, în vol. *Il serpente nell'area del Mediterraneo. Culti riti miti Atti del Convegno Internazionale* (edited by Lia Giancrisofano), Lanciano, Rivista Abruzzese, pp. 123-131; Richard C. Poulsen, *Bosom Serpentry Among the Puritans and Mormons*, în „Journal of the Folklore Institute”, 3, 1979, pp. 176-189 etc.

⁸ Mircea Eliade, *Aspects du mythe*, Paris, Gallimard, 1963, pp. 207-208.

⁹ Cum există un oarecare consens al specialiștilor față de diferitele ipostaze conceptual-imaginative care vizează acest animal (*șarpe, balaur, zmeu, dragon*), praxisul mitofolcloric atribuit fiecăruia fiind sensibil diferit; cum în multe basme confuzia performerilor este evidentă (*șarpele* fiind numit când *șarpe*, când *balaur*, fără schimbări în registrul reprezentării corporale și acțiunilor acestuia, confuzie subliniată de mine la momentul oportun); cum avem numeroase credințe legate de posibilitatea transformării șarpelui în balaur în anumite circumstanțe, în prezentul studiu voi vorbi doar despre *șarpele* din basmul fantastic românesc, cu promisiunea revenirii ulterioare și asupra celorlalte ipostazieri căpătate de acest animal la nivelul epicului fantasm. Spre exemplu, într-unul dintre cele mai cuprinzătoare demersuri dedicate mitologiei populare românești, R. Vulcănescu vorbește în mod distinct despre *șarpe* (Vulcănescu, R., *op. cit.*, pp. 521-525), *făpturile antropo-ofidiene* (p. 525), *balaur* (pp. 525-528), *zmeu* (pp. 528-529), această distincție clară între șarpe și diferite ofiopode fiind făcută și de alți autori (Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere* (trad. de Micaela Slăvescu, L. Zoicaș – coord.), Iași, Editura Polirom, 2009: *șarpe* – pp. 891-903; *ofiopod* – pp. 642-643).

etnografic. Aceștia le voi adăuga analiza propriu-zisă (aplicată corpusului de texte fantastice) și o serie de concluzii.

Dosarul mitologic

Că vorbim de un animal important al bestiariului mitologic ne-o demonstrează plenitudinea realităților conceptual-culturale în care apare șarpele. Mitosfera¹⁰ șarpelui este una complexă, consolidată, complezent-dialectică: este de amintit că traiectul eroic al unui simbol al puterii fizice precum Hercule, începe prinuciderea a doi șerpi trimiși de geloasa Hera spre a-l ucide¹¹, că Urșanabi, năierul lui Utnapiștim Îndepărtatul, avea prova corăbiei cu care ducea răposaii peste apelor morții sculptată în chip de șarpe¹² ori, și mai sugestiv, că un șarpe îi va mânca lui Ghilgameș planta culeasă de pe fundul mării, cu care putea reda tinerețea pierdută oricui¹³... Poate nu întâmplător, într-unul dintre cele mai bine organizate dicționare de specialitate, acestui animal îi este consacrat unul dintre cele mai lungi articole¹⁴. Simbol arhetipal, „un adevărat model simbolic (*imago mundi*) în concepțiile și reprezentările arhaice despre univers”¹⁵, șarpele a reprezentat, după unii autori: ● *înțelepciunea creatoare*, „construită din inteligență și cunoaștere, personificând fie antropogonia și civilizarea omului (cazul zeului *Quetzalcoatl*, *Șarpele-cu-pene*), fie știința (șerpilor lui *Aesculapius*)¹⁶, fie puterea (vezi cobra, emblema sacră a faraonilor)”¹⁷, ● *inteligența nefastă* (șarpele biblic care ispitește omul și determină izgonirea acestuia din Paradis), ● *timpul*, „ca durată, elasticitate, surpriză – între somnolare inertială și mișcare impetuoasă”¹⁸ (fiind adus în discuție cobra precosmogonică Ananta, absența timpului, pe care zace zeul Vishnu înainte de începutul lumii), ● *lumina meteorologică*, mobilă (fulgerul) sau statică (curcubeul), ● *forța naturală* (fie binevoitoare, ca în cazul șarpelui divin egiptean Kneph¹⁹, a numeroșilor dragoni chinezi, de tipul lui Yü, fie ostilă – egiptenul Apophis,

¹⁰ Pentru definirea acestui concept, vezi la Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală* (Postfață de Gh. Vlăduțescu), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 396.

¹¹ Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică* (trad. R. Hâncu, VI. Iliescu, studiu introductiv și note istorice de VI. Iliescu), București, Editura Sport-Turism, 1981, 4, X, 1.

¹² *Tăblițele de argilă. Scrieri din Orientul antic* (traducere, prefață, cuvinte înainte și note de C. Daniel și I. Acsan), București, Editura Minerva, 1981, p. 109.

¹³ *Ibidem*, p. 122.

¹⁴ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, pp. 891-903.

¹⁵ Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994, p. 180.

¹⁶ În cartea a XV-a dedicată *Metamorfozelor*, P. Ovidius amintea, legat de *Ciuma din Latium*, cum zeul Esculap îi întovărășea pe romani sub forma unui șarpe... (Publius Ovidius, *Metamorfoze*, Studiu introductiv, traducere și note – D. Popescu, București, Editura Științifică, 1972, pp. 424-427).

¹⁷ Zeița-cobra Buto sau Uraeusul (Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 565).

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Ca în celebrul basoreliev din mormântul lui Seti I, de la Thana, din Valea Regilor, unde zeițele Isis și Nephthys călăresc fiecare câte un șarpe.

sumerianul Tiamat, Rahab, Echidna, șerpilor și balaurii pluricefali ai basmelor), ● *simbol falic*. Praxisul mitic este subliniat de legarea acestui animal „de cele 4 stihii ale naturii: trăiește în *pământ* sau în *apă*; veninul său are proprietățile *focului* celest sau ale celui htonian, iar în ipostaza sa fantastică de șarpe înaripat (balaur, dragon), e legat de stihia *văzduhului*”²⁰. Animal preponderant teluric, „înruștat cu întunericul adâncurilor pământului, șarpele se asociază cu lumea de dincolo, cu moartea și învierea, fiind considerat o încarnare a sufletelor morților, epifanie a strămoșilor mitici”²¹ (vezi *șarpele casei* din dosarul etnologic).

Posibilitatea de primenire a pielii a făcut din șarpe un simbol al renovării ciclice a naturii: „tema uciderii «balaurului» iernii, al secetei, al zăgăzuirii apelor, al morții aparente a naturii etc., o dată cu venirea primăverii, o găsim în mitul zeului Ninurta și al șarpelui Asag la sumerieni, în mitul despre Indra și balaurul Vrtra la vechii indieni, în cel al sf. Gheorghe și al balaurului în creștinismul popular al Europei”²².

Obiectivarea simbolisticii atribuite șarpelui este atestată și arheologic.²³ Sunt autori care, pe baza unor descoperiri arheologice, au vorbit de existența unei *Zeite-șarpe*²⁴, existând și alte credințe/ritualuri zeități ale fertilității în care șarpele juca un rol important²⁵, cel mai cunoscut ansamblu cultic al *Zeitei-cu-șerpi* fiind bine documentat și interpretat²⁶. Mai mult, uneori avem astfel de reprezentări

²⁰ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 448.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ Un volum despre simbolurile descoperite pe diferite artefacte preistorice este cel dedicat memoriei Henriettei Todorova (*Between Earth and Heaven. Symbols and signs*, Muzeul Bucovinei Suceava, Academia Română, Institutul de Arheologie Iași, Editura Karl A. Romstorfer, 2016), în acesta fiind incluse de la studii despre prezența șerpilor ornamentali pe ceramica Cucuteni-Tripolye (Palaguta Iliia, „Snakes” ornaments in Cucuteni-Tripolye: icon, symbol or signal? (to the problem on interpretation of decorative motifs, pp. 337-354), rolul acestora în cultele agrare (Iharka Szücs-Csillik, Zoia Maxim, „The snake” and the agrarian rituals, pp. 435-452) și până la credințele despre capul șarpelui în Europa (Andrey Behr-Glinka, *Serpent’s Head in Traditional Beliefs of European Peoples*, pp. 425-431).

²⁴ Marija Gimbutas, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european* (trad. de S. Paliga, Prefață și note de R. Florescu), București, Editura Meridiane, 1989, pp. 92-93, fig. 20.

²⁵ Una dintre statuetele descoperite la Sabatinovka, în arealul culturii Cucuteni, este reprezentată ținând un șarpe în brațe (*Ibidem*, pp. 102-103, fig. 31). La Pl. 4 avem reprezentarea *Zeitei cu șerpi*, o statueta minoică de faianță, descoperită în palatul de la Knossos, datată în secolul al XVI-lea î.e.n.

²⁶ Pe lângă statuetele minoice de faianță descoperite la Knossos (Emily M. Bonney, *Disarming the Snake Goddess: a Reconsideration of the Faience Figurines from the Temple Repositories at Knossos*, în „Journal of Mediterranean Archaeology”, 24, 2, 2011, pp. 171-190), statuete de zeități feminine (sau magi?) cu șerpi în mâini s-au descoperit și în alte culturi (la The Manchester Museum se află o statueta din lemn, descoperită la Theba, care reprezintă o femeie din dinastia a XIII-a (1786-1633 î.e.n.), cu câte un șarpe de bronz în mâini – a se vedea: <http://arthistoryresources.net/snakegoddess/snakesegypt.html> (accesat la 22.11.2016).

ofidiene pe vase (probabil de cult)²⁷, ceea ce adâncește, o dată în plus, simbolistica acordată acestui animal de către comunitățile preistorice. Pentru arealul românesc, numeroase sunt prezențele ofidiene de pe turetica traco-geto-dacică: în tezaurul de la Poiana, jud. Gorj avem un colier cu capetele modelate în formă de cap de șarpe²⁸; pe coiful de la Băiceni, avem reprezentarea unor șerpi simetrici, scurți, cu corpul terminându-se într-un cap de pasăre văzut din profil²⁹; avem, apoi, numeroase brățări, simple sau plurispiralate, cu capetele terminate sub formă de șarpe³⁰ etc.

Mai mult, fervoarea interpretărilor de tip psihanalitic (vizibile mai ales în cazul șarpelui Uroborus, cu numeroase prezențe pe obiecte descoperite în context arheologic³¹), a vizat, recent, și unele zeități de prim rang ale mitologiei clasice grecești; nu pot să nu amintesc aici studiul lui J. Mylonopoulos dedicat unor divinități elenice (Apollo din Cyrene, o statuie în care zeul este însoțit de un șarpe), autorul citat remarcând cum zeitatea poartă *chiton*, nu *peplos*, recte natura feminină, mai aproape de șarpe, a acestui zeu...³² Pe lângă unele tradiții mitice grecești (Zeus l-ar fi conceput pe Dionysos, cu Persefona, transformat într-un șarpe), care vorbesc, în subsidiar, despre unirea dintre cer și pământ, suflet și spirit, șarpele este asociat și lui Asklepios³³, lui Hermes (cei 2 șerpi inversați de pe caduceul lui³⁴), „ideogramă a tuturor polarităților și anulărilor de contradicții din viața cosmică, din lumea fizică și din realitatea psihică”³⁵, multe alte personaje mitice grecești fiind reprezentate cu șerpi (Eriniile aveau părul plin de șerpi³⁶, Gorgonele de asemenea³⁷).

²⁷Alexandru V. Matei, *Vasul decorat cu șerpi descoperit la Porolisum (Terasa Sanctualelor)*, în „Acta Musei Porolisensis”, VI, 1982, pp. 17-22; Emanoil Pripon, *Restaurarea unui vas decorat cu șerpi aplicați în relief*, în „Acta Musei Porolisensis”, XXXVII, 2015, pp. 338-343.

²⁸ Liviu Mărghitan, *Tezaur de argint dacice*, București, Editura Muzeului de Istorie al R.S.R., 1976, p. 41.

²⁹ Petre Alexandrescu, *Însemnări arheologice. Pentru datarea tezaurului de la Băiceni*, în „SCIVA”, 39, 1988, 2, p. 115.

³⁰ Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 21.

³¹ Vezi, de exemplu, studiul lui Sigmund Oehrl, *Das Uroboros-Motiv im germanischen Altertum und seine Kontexte – Eine Übersicht*, în vol. *Landschaft, Besiedlung und Siedlung. Archäologische Studien im nordeuropäischen Kontext*, Edited by/Herausgegeben von Immo Heske, Hans-Jörg Nüsse, Jens Schneeweiss, Neumünster/Hamburg, Wachholtz Verlag, 2013, pp. 455-468.

³² Ioannis Mylonopoulos, *Hellenistic divine images and the power of tradition*, în vol. *Hellenistic Sanctuaries. Between Greece and Rome* (Milena Melfi, Olympia Bobou – eds.), Oxford, Oxford University Press, 2016, pp. 106-127.

³³ Petridou Georgia, *Asclepius the Divine Healer, Asclepius the Divine Physician: Epiphanies as Diagnostic and Therapeutic Tools*, în *Medicine and Healing in the Ancient Mediterranean World* (edited by Demetrios Michealides), Philadelphia, Oxbow Books, 2014, pp. 297-307; Jan Schouten, *The Rod and Serpent of Asklepios: Symbol of Medicine*, Amsterdam, Elsevier, 1967.

³⁴ A se vedea: <https://regisliber.wordpress.com/2011/02/22/la-symbolique-du-caducee/> (accesat la 19.10.2016).

³⁵ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 180.

³⁶ Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 172; Anca Balaci, *Mic dicționar mitologic Greco-roman*, București, Editura Științifică, 1966, p. 144.

³⁷ Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 207; Anca Balaci, *op. cit.*, pp. 165-166.

Autoritatea simbolică de care se bucura șarpele ca animal cândva³⁸, *in illo tempore*, este reliefată de mitul oferit de către Ovidius în *Metamorfozele sale (Metamorfoza lui Cadmus și a Armoniei în șerpi)*³⁹, transformare anunțată deja după uciderea „șarpelui lui Marte” de către eroul Cadmus⁴⁰. În *Istoriile sale*, Herodot pomenește în diferite rânduri despre mituri sau întâmplări cu șerpi⁴¹, unele meritând o atenție sporită. Astfel, este amintit (în *Istoriile I*, 4, IX) cum Hercule, pierzându-și ielele, trebuie să se culce „cu o făptură jumătate fată, jumătate viperă: de la brâu în sus era femeie, iar de la brâu în jos, șarpe”. Din această unire mitică, vor fi concepuți Agathyrsos, Gelonos, Skythes, viitori fondatori mitici ai unor triburi de sciți....⁴² Aceeași sorginte divină a sciților este amintită și de un alt autor antic, Diodor Siculus, cu câteva modificări: „Mai târziu – povestesc sciții – s-ar fi născut din pământ o fecioară, al cărui trup în partea de sus reprezenta o femeie, iar în cea de jos trupul unui șarpe. Aceasta, ajungând iubita lui Zeus, născu un fiu, pe nume Scythes. El a fost mai vestit decât toți înaintașii lui și dădu neamului numele de sciți, după însuși numele lui”⁴³.

Un alt mit important amintit de Herodot, mit cu „rezonanțe” și la nivelul basmului fantastic românesc⁴⁴, este mitul despre Melampus, vestitul vrăjitor/ghicitor din Argos. Se spune că acesta ar fi îngropat cu cinste 2 șerpi uciși de servitorii lui, ulterior având o grijă deosebită și de puii acestora. După un timp, pe când dormea, acești pui îl vor linge pe ochi și pe urechi, descoperindu-i/ofेरindu-i protectorului lor darul de a ghici viitorul.⁴⁵ Tot aici, la descoperirile arheologice cu șarpele ca obiect al praxisului mitic, este de amintit celebrul șarpe *Glykon* descoperit la Tomis⁴⁶. Apărut la mijlocul secolului al II-lea

³⁸ O pertinentă și documentată perspectivă ne este oferită de Daniel Ogden, *Drakon: Dragon Myth and Serpent Cult in the Greek and Roman Worlds*, Oxford, Oxford University Press, 2013.

³⁹ Publius Ovidius, *Metamorfoze* (Studiu introductiv, traducere și note – D. Popescu), București, Editura Științifică, 1972, IV, pp. 141-142.

⁴⁰ *Ibidem*, III, pp. 101-104. De altfel, acest subiect este unul des abordat de către artiști – este pictat pe un vas tip ktarer din colecțiile Muzeului Luvru, Hendrick Goltzius (1558-1617) are un tablou (*Cadmus luptându-se cu șarpele*) la Statens Museum for Kunst, Copenhagen; P.P. Rubens (1577-1640) va picta un tablou în care Cadmus va semăna dinții acestui șarpe în pământ, după indicațiile zeiței Athena etc.

⁴¹ O invazie a șerpilor în țara neurilor (Herodot I, 4, CV), despre unii șerpi considerați sfinți (Herodot I, 2, LXXIV, LXXV), despre rolul unor șerpi în viața ghicitorului Melampus (Herodot I, p. 438, nota 215), despre șerpii înaripați ai Arabiei, care păzesc copacii de tămâie (Herodot I, 3, CVII-CIX)... Pentru referințele amintite, vezi Herodot, *Istoriile*, vol. I (Studiu introductiv de Adelina Piatkowski; trad., notițe istorice și note de Adelina Piatkowski, Felicia Vanț-Ștef), București, Editura Științifică, 1961.

⁴² *Ibidem*, I, 4, IX-X.

⁴³ Diodor din Sicilia, *op. cit.*, 2, XLIII, 3.

⁴⁴ Este vorba despre *limba păsărilor/dobitoacelor*, pe care o va căpăta un erou de la un șarpe scăpat dintr-o primejdie, despre care voi vorbi ceva mai departe, în partea a II-a a studiului.

⁴⁵ Herodot, *op. cit.*, p. 438, nota 215.

⁴⁶ Maria Alexandrescu-Vianu, *The Treasury of Sculptures from Tomis. The Cult inventory of a Temple*, în „Dacia”, NS, LIII, 2009, pp. 29-46; Gabriela Bordenache, *Contributi per una storia dei culti e dell'arte nella Tomi di età romana*, în „Studii Clasice”, VI, 1964, pp. 157-163, fig. 6-7; Vasile Canarache, Andrei Aricescu, Vasile Barbu, Adrian Rădulescu, *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, București, Editura Științifică, 1963, p. 109 și următ., fig. 55-57.

în Asia Mică, cultul șarpelui Glykon se va perpetua până către mijlocul secolului al III-lea, probabil și mai târziu⁴⁷, având menționată chiar și existența, pe la 140-160, la Histria, a unui preot al acestui șarpe-zeu...⁴⁸.

Nu în ultimul rând, este de amintit parabola și etica biblic-normativă a „căderii din Rai”⁴⁹, pe lângă celebra poezie a lui L. Blaga⁵⁰, o interesantă menționare a acestei „căderi” („predica popii Grigorie din Măhaci, 1699”) fiind amintită de B.P. Hasdeu: „Și Evva înșelă pre Adam, și cădzură de buînărătate lui Domndzeu și ei și zmeul (șarpele)”⁵¹.

Conform *Evangheliei după Ioan*, opera de mântuire a oamenilor și a lumii înfăptuită de Iisus ar fi fost anunțată și simbolizată de șarpele ridicat de Moise în pustie⁵², momentul veterotestamentar al turnării unui șarpe de bronz și folosirea lui într-un ritual eminentemente magic⁵³ fiind perceput ca un act de devoțiune prin care era subliniată, o dată în plus⁵⁴, autoritatea indivizibilă a divinității protectoare.

Deopotrivă interesant și important de menționat este faptul că, neputând izola (totalmente) faptele de imaginație ale mentalitarului tradițional/popular care vizau șarpele, avem situații în care s-a perpetuat memoria symbolismului acestui animal, nu doar la nivelul gnozelor⁵⁵, astfel de reprezentări apărând și pe monumente creștine de

⁴⁷ Vezi *Lexicon iconographicum mythologiae classicae*, IV, 1, Zürich-München, Artemis Verlag, 1988, pp. 279-283 (s.v. *Glykon* – Gabriela Bordenache).

⁴⁸ Dionisie M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, Editura Științifică, 1967, pp. 402-404.

⁴⁹ Geneza 3, 1-24.

⁵⁰ *Eva*, în volumul *Poemele luminii*, 1919.

⁵¹ Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Cuvente den bătrâni*, vol I-III (Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă), II, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, p. 113.

⁵² Ioan 3, 14-16.

⁵³ Numeri 21, 8-9. O importantă contribuție la lămurirea acestui episod veterotestamentar, ne-o oferă Angelo Vieira da Silva, în *A Serpente de bronze*, a se vedea: https://www.academia.edu/13246386/A_Serpente_de_Bronze, (accesat la 21.01.2017).

⁵⁴ Cred că este oportun să reamintesc aici actul magic prin care divinitatea protectoare încearcă să își fundamenteze și să își arate puterea unor aleși ai săi (precum este cazul împuternicirii lui Moise din Egipt) și, totodată, să ofere garanții (aproape) escatologice: „Și Moise a răspuns și a zis: «Iată că nu mă vor crede, nici nu vor asculta de glasul meu, căci vor zice; nu ți s-a arătat domnul!». Și Domnul i-a zis: «Ce ai în mână?» El a răspuns: «Un toiag» Și el i-a zis: «Aruncă-l la pământ» Și el l-a aruncat la pământ, și toiagul a devenit șarpe. Moise fugea dinaintea lui. Și Domnul i-a zis lui Moise: «Întinde-ți mâna și apucă-l de coadă»; el a întins mâna și l-a apucat; și a devenit toiag în mâna lui. Ca să creadă că ți s-a arătat Domnul, Dumnezeuul părinților lor, Dumnezeuul lui Avraam, Dumnezeuul lui Isaac și Dumnezeuul lui Iacov» (Exodul 4, 1-5; vezi și transformarea toiagului în șarpe în fața și la porunca faraonului – Exodul 7, 8-13).

⁵⁵ Jean-Daniel Kaestli, *L'Interprétation du serpent de Genèse 3 dans quelques textes gnostiques et la question de la gnose «ophite»*, în vol. *Gnosticism et monde hellénistique (Actes du Colloque de Louvain-la-Neuve, 11-14 mars 1980)*, publiés sous la directions de Julien Ries, Louvain-la-Neuve, Université Catholique de Louvain, Institut Orientaliste, 1982, pp. 116-130.

artă rupestră⁵⁶, în anumite zone ale religiosului creștin sau islamic⁵⁷, pe unele uși de secol XVIII încă având figurați 2 șerpi „în guri încheștați/în cozi înnoțați”...⁵⁸.

Dosarul etnologic

Considerată o făptură „inferioară, obscură, incomprehensibilă și misterioasă”⁵⁹, cum era firesc, complexitatea arhetipală și bogata simbolică acordată șarpelui din cele mai vechi timpuri, s-a răsfrânt și asupra credințelor și practicilor tradiționale ale poporului român. De la unele interesante legende topografice⁶⁰, până la antroponime, obiecte (*șerpar*) sau păsări⁶¹, șarpele ca animal a stimulat, condiționat sau afectat imaginarul folcloric. Detalii semnificative din viața acestui animal (forma corporală, modul de locomoție unic în zona animalieră, ascunderea lui în anumite anotimpuri și reapariția primăvara, subtilitatea metaforică a lepădării pielii/„cămășii” etc.), au devenit esențiale pentru definirea câmpului simbolic în care l-a ancorat mentalitarul tradițional. Sunt de amintit aici, din multitudinea de expresii, cele mai cunoscute și mai importante pentru joncțiunea dintre afect și intelect, dintre real și imaginar: *a-l mușca șarpele de inimă* (când cineva se simte ispitit să facă sau să spună ceea ce nu ar trebui); *a-l mușca șarpele invidiei*; *a călca șarpele pe coadă* (a supăra/deranja pe cineva cunoscut ca fiind un om rău ori iute la mânie) etc.

Iar o înțelegere reală a ipostazierilor aproape mitice în care apare șarpele în basmul fantastic românesc, este imposibilă fără cadrele etnologice în care a fost

⁵⁶ Din bogata literatură de specialitate dedicată acestor descoperiri arheologice, vezi Ioan Barnea, *Les monuments rupestres de la Basarabi en Doubroudja*, în „Cahiers archéologiques”, 3, 1962, pp. 189-208 (despre șerpii împlețiți descoperiți pe pereții bisericilor de cretă - vezi p. 193, fig. 17); Idem, *Monumentele rupestre de la Murfatlar*, în Liliana Naclad, P. Diaconu (ed.), *Izvoarele creștinismului românesc*, Constanța, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2003, pp. 61-96 (despre reprezentările ofidiene – pp. 91, 96); Paul Diaconu, Petre Ș. Năsturel, *Quelques observations sur le complexe archéologiques de Murfatlar (Basarabi)*, în „Dacia”, N.S., 13, 1969, pp. 443-456 (îndeosebi p. 444, fig. 1/1-4) etc.

⁵⁷ Rolf Strootman, *The Serpent Column: The Persistent Meanings of a Pagan Relic in Christian and Islamic Constantinople*, în „Material Religion”, 10, 4, 2014, pp. 432-451.

⁵⁸ Silvia Costin-Chițimia, *Le motif des deux serpents: „Machoirés/queues nouées”*, în „Ethnologica”, 1981, 1, pp. 101-107.

⁵⁹ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 522.

⁶⁰ „La răsărit de satul Viișoara din județul Olt, se află un deal în forma unui unghi ascuțit, numit *Piscul lui Șarpe*, unde se vede și o cavernă în care se zice că se ascundea un șarpe uriaș (balaur) și pe care l-a ucis un viteaz anume Ostrea, făcând o măgură mare în dealul comunei Lița, din județul Teleorman (lângă Turnu Măgurele), de unde s-a tras cu săgeata și l-a rănit. Șarpele îl urmări, Ostrea trecu Dunărea, ceea ce voind să facă și șarpele, îi răci rana și se înecă. Din acel loc iese și azi grăsime, din care se formează țânțari”. (*Legende populare geografice*, ediție îngrijită, cuvânt înainte, note, glosar, bibliografie de Nicoleta Coatu, București, Editura Sport-Turism, 1986, pp. 170-171).

⁶¹ Cf. DEX-ului 2009, există o pasăre răpitoare numită *șerpar*, „asemănătoare acvilei, cu spatele de culoare brun-cenușie și cu pântecul alburii, care se hrănește mai ales cu șerpi, șopârle și broaște (*Circæus gallicus*)” – (*Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „I. Iordan”, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009).

pus acest animal.⁶² De altfel, vorbind tocmai despre șarpe, M. Coman surprindea în mod inspirat dialectica acestei gândiri arhaice, numindu-l pe șarpe „agent al răului”⁶³. Nu încapă nici o îndoială: la nivelul credințelor și superstițiilor populare, șarpele este creditat cu valențe, atribute dintre cele mai surprinzătoare, amplificând și subliniind *phantasia* din jurul lui. De la interdicțiile pomenirii numelui său (la *Alexii*, 17 martie, cei care păstrează interdictul nu vor fi mușcați de șarpe în anul respectiv⁶⁴), până la practicile terapeutice, apotropaice și/sau magice care produc sau îndepărtează răul ori, dimpotrivă, facilitează anumite capacități magice⁶⁵, toate aceste credințe și superstiții vizează atât funcționalul, cât și structuralul⁶⁶.

Mai mult, misterul formei corporale și a mijlocului de locomoție al șarpelui, unice printre animale, sunt justificate tradițional de trădarea divinității suprem-benefice în favoarea unei divinități malefice: „În ceri la Dumnezeu, sunt de toate lighioaiele, numai șerpi, nu. Șerpele dintăi era zburători, avea aripi și picioare, ședea în rai și era bun la Dumnezeu, dar el a primit duh rău într-însul, pe diavolul, și au învățat-o pe Eva de au păcătuț. Dumnezeu s-a mâniat și i-a dat atât pe dâșșii, cât și pe șerpe, afară din rai, iar șerpelui i-a luat picioarele și aripele și l-a trântit jos. I-a spus ca să târâie ca funia și când îl va durea capul, să iasă la drum, că va veni popa și-i va face agheazmă ca să-i treacă. De aceea iese șerpele la drum, iară omul merge cu măciuca de-i dă în cap și-l omoară”⁶⁷.

În unele zone, se crede că cel care prinde și mănâncă șarpe, va căpăta graiul animalelor și plantelor⁶⁸, energiile neînțelese ale Lumii fiindu-i transferate eroului, după cum voi arăta la analiza basmelor. Alți autori amintesc credințe potrivit cărora prinderea și prepararea magică a șerpilor îndepărtează magic strigoaicele⁶⁹ sau

⁶² Spre exemplu, într-o legendă amintită de B.P. Hasdeu, șarpele va salva „naia cu Noe și ai săi și animalele toate” (Bogdan Petriceicu Hașdeu, *op. cit.*, p. 174).

⁶³ Mihai Coman, *Bestiarul mitologic românesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 211.

⁶⁴ Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, București, Editura Minerva, 1976, p. 9; Artur Gorovei, Gheorghe F. Ciușanu, *Credințe și superstiții românești. După A. Gorovei și Gh. F. Ciușanu*, ediție de Irina Nicolau și Carmen Mihalache, București, Editura Humanitas, 2013, p. 334.

⁶⁵ „[...] Unele femei își otrăvesc bărbații punându-le în mâncare zamă de șerpe fiert; [...] Să nu ridici șerpele mort de la pământ în sus, că bate vântul șase săptămâni; [...] Dacă jupoi șerpele de Sf. Gheorghe și porți pielea lui la gât nouă zile, scapi de friguri”. (Artur Gorovei, Gheorghe F. Ciușanu, *op. cit.*, pp. 334, 337).

⁶⁶ Emblematică mi se pare, în acest sens, credința originii șarpelui: „Șerpele dintăi nu a fost șerpe, a fost om și era în ceri la Dumnezeu, dar Dumnezeu l-a blăstămat când a înșelat-o pe Eva și s-a făcut șarpe” (Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine mitologică*, Ediție îngrijită de V. Durnea, Iași, Editura Polirom, 1998, vol. II, p. 216).

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Ovidiu Bârlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 388. La Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, pp. 228, 230, când se vorbește despre starea de „năzdrăvan” căpătată după îngurgitarea cărnii de șarpe, mereu este vorba despre „șerpe alb”.

⁶⁹ Ion Mușlea, *Cercetări etnografice și de folclor*, vol. II, București, Editura Minerva, 1972, p. 183.

permit metamorfozări: folosit pentru a întineri sau a îmbătrâni, după dorință⁷⁰, ori transformări corporale („cine se unge cu untură de șarpe se poate transforma în orice”...) ⁷¹. Tot în zona terapiei magice sunt situate mențiunile în care se folosește pielea de șarpe contra frigurilor⁷², contra dușmanilor („Șerpe se pune în pușcă și cu el se împușcă, pentru ca să moară desigur acela pe care îl împuști”⁷³), pentru potențarea unor calități fizice⁷⁴ sau cu rol meteorologic⁷⁵.

Foarte interesantă și previzibilă totodată (de altfel, M. Olinescu amintește această credință la *Păcatul strămoșesc!*), dimensiunea malefic-comună atribuită șarpelui ca animal care determină căderea în păcat a strămoșului mitic și alungarea acestuia din paradis, este alegerea dracului de a se metamorfoza într-un șarpe, marcând astfel, încă o dată, procesul de valorizare dat de mentalitarul tradițional deopotrivă acestui animal și acestor ființe conotate mitofolcloric.⁷⁶

Numeroase sunt și credințele populare legate de necesitatea uciderii șarpelui care îți iese în cale: „Cine nu ucide șerpele ce-i iese înainte, mare păcat face”⁷⁷. De altfel, această practică de a ucide răul (= șarpele) care provocase răul mitic al omenirii (= căderea din paradis), este pusă în versuri și de un poet și filosof precum L. Blaga, subliniindu-se, parcă, nevoia imperioasă de a reaminti totala discreditare mitică a acestui animal: „Vreau să-mi dau / sufletul / deodată cu șerpilor / striviți în zori / de ciomegele / ciobanilor. / Nu m-am zvârcolit și eu în pulbere ca ei? / Nu m-am sfredelit și eu în soare ca ei?”⁷⁸. Credința populară legată de necesitatea imperativă a uciderii șarpelui este că, neucigând șarpele, îți pierzi puterea în favoarea lui.⁷⁹

⁷⁰ „[...] Ca să te prefaci în alt chip de cum ești, mai tânăr ori mai bătrân – să ai altă față, să te faci cum vrei – să fierbi șarpe și să zici niște cuvinte și de la treia bucată când îi înghiți-o, începi să te schimbi. Atunci se strâng toți șerpilor și vreau să te muște, dar nu pot că ești de felul lor”. (Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 231).

⁷¹ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la Chestionarul lui B.P. Hasdeu* (Prefață și studii introductive de Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea), București, Editura Minerva, 1970, p. 288; Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 231.

⁷² Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 222.

⁷³ *Ibidem*, p. 223.

⁷⁴ „[...] Limba șarpelui se pune în vârf de biciușcă și atunci, cailă aceia sunt vrednici, sănătoși și nu se apropie nici un rău de ei. Acel ce are un asemenea bici are mare putere”. (*Ibidem*, p. 222).

⁷⁵ „[...] Când vezi că vrea un șarpe să mănânce pe o broască, să iai un bețișor și să-i despărțești și bețișorul acela pe urmă-i bun de alungat piatra; unde ameninți cu el, într-aceea parte fuge”. (*Ibidem*, p. 194).

⁷⁶ „[...] S-a prefăcut – căci Dracul are puterea să se prefacă în 99 de chipuri – într-un șarpe, mare și frumos ca un voinic, cu niște solzi galbeni de aur, ce străluceau în soare ca o oglindă”. (Marcel Olinescu, *Mitologie românească*. Cu desene și xilografuri de autor, Prefață de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I.O., 2001, p. 106).

⁷⁷ Artur Gorovei, Gheorghe F. Ciușanu, *op. cit.*, p. 334.

⁷⁸ Vezi poemul *Călugărul bătrân îmi șoptește din prag*, volumul *În marea trecere*, 1924.

⁷⁹ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 221. La Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 288, această credință fiind și justificată escatologic! („Dacă nu-l omori când îl vezi întâia oară, îți ia puterea; nu e păcat să-l omori, dimpotrivă, ți se iartă un păcat”). Asta când nu o face chiar divinitatea: „când tună, Sântilie seacă alunele, când trăsnește omoară șerpilor” (Ion Ghinoiu, *Comoara satelor. Calendar popular*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 197).

La polul opus și vorbind despre spiritualitatea primară cu care fusese investit cândva, *in illo tempore*, acest animal, avem produsele culte ale unor scriitori care au încercat să restaureze dimensiunea mitică a șarpelui, folosindu-se tocmai de antinomia acesta mitologică atribuită șarpelui (animal *curat – necurat, benefic – malefic*).⁸⁰ Pornind de la unele menționări etnologice în care sunt relevate blândețea și curățenia ontologic-mitologică, uneori punctată cu accente tragic-comice!⁸¹, existența și prezența unui „șarpe al casei”, un fel de *genius loci* care asigură echilibrul material și spiritual al casei⁸², i-a făcut pe unii autori să îl considere „*un alter-ego al copiilor, un dublet mitologic al acestora*”⁸³.

În unele balade și colinde, avem menționat și motivul „monstrului înghițitor”⁸⁴, motiv regăsit nu doar în cântecele bătrânești⁸⁵, ci și în unele basme fantastice (și despre care voi vorbi ceva mai târziu). Nu pot încheia succintul periplu prin mitosfera atribuită șarpelui fără a aminti și credințele populare legate de posibilitatea transformării șarpelui într-un animal superior (balaur și/sau zmeu), ipostaze mitice între care, potrivit unor cercetători, „*există o filiațiune mitică și o*

⁸⁰ Îmi este la îndemână, prin greutatea ontologică dată de autor, un pasaj din *Zahei Orbul* a lui V. Voiculescu: „[...] Șarpele, la auzul clopoștilor de la cădelniță, ieșea, se strecura îndrăzneț până la vas, limpea cu limbuța lui sfârtecată. [...] Popa îl blagoslovea ca pe un creștin și-i zvrălea câte o bucăciță de anafură pe care o mâncau furnicile”. (Vasile Voiculescu, *Proză*, Ediție îngrijită de Roxana Sorescu, București, Editura Nemira, 2006, p. 679).

⁸¹ „[...] Șerpe este la toată casa; unde este șerpe, e noroc la casă, merge bine și nici un rău, nici un farmec nu se apropie. Dar să ferească Dumnezeu să-l omori, că îndată moare unul din gospodari. Acela se cheamă șerpe de casă. S-au văzut astfel de șerpi bând lapte din strachină de-a valma cu copiii. Copiii îi dădeau cu limba peste cap, plângând că le mănâncă laptele, dar șerpele mânca înainte, nu se supăra”. (Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 220).

⁸² De altfel, este de reamintit cum scriitorii de calibrul au preluat și folosit acest motiv mitofolcloric, dintre cele mai importante opere amintind *Șarpele Aliodor* a lui V. Voiculescu (livada celui ce adăpostea șarpele la sân nu va îngheța, ca celelalte din sat, toți crezând că este răsplata șarpelui salvat...), sau poemul *Șarpele casei* de M. Sorescu (un incident major, arderea casei, va fi pus pe seama omorării șarpelui casei - „Da’ ce s-a supărat mama când a aflat! / Și când ne-a ars, mai târziu, casa / zicea: „Vezi? Ai omorât șarpele casei”).

⁸³ Mihai Coman, *op. cit.*, p. 99.

⁸⁴ Silvia Chițimia, *Balada «Șarpele» în elementele ei de străveche cultură românească*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, nr. 2 (tomul 24), 1979, pp. 185-196. Motivul „șarpelui înghițitor” din unele balade, a făcut obiectul unor interesante analize/interpretări ezoterice (vezi *Mistricean*, în Vasile Lovinescu, *Interpretarea ezoterică a unor basme și balade populare românești*, București, Editura Cartea Românească, 1993, pp. 141-170) sau de antropologie culturală (vezi *Balada Milea și alte sugestii pentru o mitologie a zeului șarpe*, în Mihai Coman, *Izvoare mitice*, București, Editura Cartea Românească, 1980, pp. 176-198).

⁸⁵ Motivul „monstrului înghițitor” apare facilitat, în unele cântece, de magia blestemului rostit de o mamă căreia pruncul îi mușca sfărcurile în timp ce sugea: „[...] Suge, maică, țâțili, /nu mai mușca sfărculi, /mușca-mi-te-ar șarpili, /dă sub limbă, /dă sub barbă, /când ți-o fi lumea mai dragă”. (Octav Păun, Silviu Angelescu, *Basme, cântece bătrânești și doine*, București, Editura Minerva, 1989, p. 257; alte cântece bătrânești cu același motiv, la Teodor Bălășel, *Cântece populare oltenești* (Cuvânt înainte de N. Iorga, Ediție îngrijită de Gh. Alexe, V. D. Nicolescu), București, Editura pentru Literatură, 1967, pp. 100-105; *Cântecul Șarpelui* la Octav Păun, Silviu Angelescu, *op. cit.*, pp. 261-263).

*transsimbolizare mitologică de ordin ontologic*⁸⁶. Cenzorul corporal care, în cazul celor mai multe animale, pare să funcționeze, acestea rămânând în cadrul limitelor corporale biologi-native, în cazul șarpelui comportă unele adnotări. Sigur, sunt iluzii figurative ale imaginației tradiționale despre șarpe, care se pot materializa doar în anumite circumstanțe. Totuși, este de remarcat că nu vorbim doar de o diferență calitativă a transformării corporale, ci și de una de substanță, cu o altă carnalitate și o altă prezență în lume. Spre exemplu, transformarea șarpelui în balaur este condiționată de totala asceză/recluziune a acestuia⁸⁷, dar, și de „fierberea” mărgelui fermecate⁸⁸, timp și acțiune care, somatomorf, pot avea rezultatul scontat: „Dacă vezi în pădure un șerpe și iai o vargă și-l croiești cu dânsa, pielea ceea e fragedă și șerpele se rupe în două; coada rămâne, dar capul cu bucata cealaltă scapă și trăiește mai departe; atunci el se cheamă „holutănit”. Atunci el merge la borta lui și se adună mii și mii de șerpi, toți pun capetele unul lângă altul și suflă, stupesc niște spumă, de se face coșcogea movilă; pe aceea atâta o fierb, până se face piatră scumpă. Piatra ceea nu poate nimeni să o iaie, decât cel holtuănit; acela o înghite și fuge iute în pământ de ceilalți, că l-ar suge, l-ar omorî de ciudă, și stă acolo adânc, să nu audă nici glas de om, nici glas de pasere 7 ani. La 7 ani, iese cu aripi și cu picioare de balaur; umblă prin pădure și poate înghiți și un copil, așa-I de mare, și poate zbura la ceri”⁸⁹.

Ulterior, probabil tot în urma unor condiționări cu funcție formatică, are loc trecerea înspre un stadiu superior: „Balaurul se face din șerpele care a înghițit mai degrabă piatra cea scumpă ce o fac ei; 7 ani după aceea capătă aripi și picioare și solzi ca galbenii pe el, iar înlăuntru foc. Glonțul nu se prinde, lunecă ca pe gheață, doar pe pânțele or în gură să-l împuști. Șederea lui e prin codrii, prin pustii, în mare; e lung ca de 4 stânjeni și gros că încape în el un om”⁹⁰.

PROLEGOMENA IN THE FANTASTIC ROMANIAN MYTHOLOGICAL BESTIARY. (III) *THE SERPENT*

(Abstract)

With presence in the most important areas of the imaginary (myths, art, literature, the latest in cinema etc.), the snake is in one of the defining symbols of human civilization.

⁸⁶ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 522.

⁸⁷ „[...] Pă șarpe, dacă nu-l vede nimeni, dar nici om, nici pasăre, nimic să nu-l vadă șapte ani, atunci se face balaur. Și zboară-n vânt”. Vezi: Maria Ioniță, *Cartea vânelor (Legende din Apuseni)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982, p. 160.

⁸⁸ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, pp. 185-186.

⁸⁹ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 197.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 198. Conform unor credințe menționate tot la această pagină, ar fi 9 asemenea balauri în ceruri, „lungi ca o pânză”, puternici și stăpâniți de Dumnezeu, care vor fi trimiși pe pământ „tocmai când va fi sfârșitul lumii”.

Without being archetypal-frozen into immutable patterns , without being resentful of the new conceptual-ideational openings, the folk ethos of the Romanian tale placed the serpent between the complexity of everyday real-life and its symbolic values, moreover, hard to miss. Given the structure, functions and dynamics envisaged by this animal, my critical approach tries to capture the phenomenology of this important animal's bestiary, from the context and the substrate mythical generally occurs, through the beliefs and superstitions of the Romanian mythfolklor and ending with the references and manifestations of the fantastic end to the epic tale. All this are constituting grounds for interpretive conclusions.

Keywords: Romanian fairytale, mythological bestiary, imaginary, hermeneutics, the serpent.